

A. H. Tammsaare – elävä satavuotias klassikko

Eeva Niinivaara

»Se, joka ryhtyy kirjoittamaan vielä kesken kehityskäytään viipyvästä kirjailijasta, voi joutua kokemaan merkillisiä yllätyksiä. Toistakymmentä vuotta takaperin, hahmotellessani virolaista esseekokoelmaani¹ varten Noor-Eestin kantavimpain runoilijain ja kirjailijain ääriviivoja, olin kyllä tietoinen siitä, että kerran olisin pakotettu täydentämään näitä muotokuvia. Mutta en tosiaankaan silloin aavistanut, että kysymykseen voisi tulla täysin muuttunut pohjapiirros, edellisestä eriävä sielullinen läpileikkaus.» Näin kirjoitti Aino Kallas Lontoossa ikätoveristaan Tammsaaresta tämän Korpiojan isännän ilmestyttyä suomeksi (Helsingin Sanomat 2. 11. 1929). Kallas jatkoi: »Kaikki elollinen kasvu on täynnä yllätyksen ihmettä. A. H. Tammsaaren kehitys viimeisen kymmenen vuoden kuluessa on ollut ilmiömäinen. — — On epäilemättä ilo nähdä ennustuksensa toteutuneen, mutta on yhtä suuri ilo tunnustaa erehtyneensä!» Samassa kirjoituksessa on vertaus kirjailijan kasvamisesta hyvin tuuheaksi puuksi. Vaikka Tammsaaresta on tullut klassikko, hän on vielä useita vuosikymmeniä kuolemansa jälkeenkin täysin välttynyt muumioitumiselta.² Päinvastoin lukijain perehtymisen ja ymmärtämisen lisääntyessä hänen tuotantonsa antaa yhä täydellisempää satoa ja on kansakunnan jatkuvan mielenkiinnon, ilon, ylpeyden sekä ihailun ja kiittolisuuden kohteena varsinkin nyt, kirjailijan juhlavuotena.

A. H. Tammsaare (30. 1. 1878 — 1. 3. 1940), Viron kirjallisuuden huomattavin proosakirjailija ja virolaisen romaanitaiteen merkittävä kehittäjä Eduard Vilden jälkeen, toi uuden psykologisen ja biologis-sosiologisen metodin virolaiseen kirjallisuuteen ja harjoitti teoksissaan sielullista analyysia ja terävää kulttuuripaheiden kritiikkiä. Hän oli mestarillinen ihmissielun aukoja, joka tavoitti arvoitukselliset vaistokerrostumien syvyydet. Hän etsi totuutta niistä ja elämän lacista, joita hän alituisesti tutki (Eeva Niinivaara, A. H. Tammsaare 1878—1940).³

¹ Aino Kallas, Noor-Eesti, Tartu 1921; Nuori-Viro, Helsinki 1918.

² Jaan Kaplinskin ilmaus kirjoituksessa Tammsaare ja Hemingway, Looming 7/1977.

³ Olen pitkälti käyttänyt hyväkseni esitelmääni, jonka pohjalta tämä lyhyehkö ar-

Selvitellessään niitä monilukuisia ongelmia, joita elämän todellisuus ja ihmissielun ilmiöt hänen eteensä ovat asettaneet, Tammsaare on käyttänyt kertomuksen, miniatyyrin, näytelmän, romaanin, allegorian, esseen ja pakinan muotoja (ks. teosluetteloa lopusta). Muoto ei ole koskaan ollut hänelle itse-tarkoitus, ja harvoin se virittää lukijaakaan yksinomaan miellyttäviin, esteet-tisiin tunnetiloihin. Tammsaarea on ajoittain pidetty suorastaan epäärtistisenä kirjailijana, jota muodonannon tekniikka⁴ — tavanomaisesti käsitettynä — liikutti vain vähän tai ei ollenkaan ja jonka sanonta usein on vyyhteävää ja vii-meistelemätöntä. Vaikka teokset ovat ulkonaisesti väljiä ja kirjailija on ollut piittaamaton niiden rakenteesta, hän on kuitenkin pystynyt valamaan niihin paljon elämää ja elämän lakeja noudattavaa sisäistä yhtenäisyyttä. Sen ansiosta hänen teoksistaan huokuu suurten taideteosten salaperäisen nerokas henki.

Tammsaaren ensimmäiset, jo kouluaikana kirjoitetut kertomukset ovat objektiivisia ulkonaisen elämän kuvauksia varsin alhaiselta taloudelliselta ja yhteiskunnalliselta tasolta, pieneläjäin, mökkiläisten, maattomien ja loisien kylästä. Näistä kertomuksista on vaikea löytää minkäänlaista jälkeä tekijän omasta mielipiteestä. Hän on pyrkinyt totuuteen ja poistanut kuvauksestaan kaiken, mikä vähänkin saattaisi vivahtaa subjektiiviseen kannanottoon. Hänen mallinaan on kaunistelematon arkitodellisuus, hän tarkkailee luonnonilmiöitä ja ihmiselämää samalla silmällä ja näkee ne samanlaisina. Arkiharmaudessa matelevan tai rehkivän elämän kurjuuden syyt ovat hänen kuvauksissaan sekä ulkoiset että psykologiset. Kirjailija toteaa yhteiskunnallisten olojen kurjuuden, mutta ei tee niistä kuitenkaan ongelmaa kuten Vilde ja muut kriittiset realistit. Samoin hän toteaa luonnon ja sen lakien ankaruuden. Eniten hänen tarkkaavaisuuttaan kiinnostävät sukupolvien väliset ristiriidat ja ihmisten keskinäisen tylyyden ilmenemismuodot. Missään tapauksessa hän ei kuitenkaan halveksi ihmistä, tätä viettiensä ja tunteittensa sitomaa luonto-kappaletta, jonka surkeus suurelta osin johtuu hänen vajavaisen älynsä tuloksettomasta kamppailusta oman pienen totuutensa ja oikeutensa puolesta. Jo tässä varhaisessa vaiheessa ilmeni Tammsaaren elämännäkemyksen kaksi-tahoisuus: hänen pessimistinen epäluottamuksensa ihmisen kykyyn ratkaista kehittymättömällä järjellään elämänonnen kysymys ja toisaalta hänen melko optimistinen uskonsa elämän järkkymättömiin lakeihin, elämän jatkuvuuteen sisältyviin voimiin, jotka mukauttavat ihmisen kurjuuteenkin. Erään kerto-

tikkeli on muotoutunut. Artikkelä käsittelee ainoana virolaisia kirjailijoita WSOY:n laajassa teoksessa Heidenstamista Undsetiin, suurten kirjailijain elämäkertoja, Porvoo 1957.

⁴ Tammsaaren teosten tyylin tutkimuksia on julkaistu varsin vähän. Mainitsen kaksi: J. Semper, Meie uuema proosa stiilist. — Meie kirjanduse teed, Tartu 1927; Id. — Mötterännakuid I, Tallinn 1969. Erna Tilleman, Mõni tähelepanek Tammsaare lause struktuurist ja stiilist üldse, Varamu 3/1940.

muksen lopussa sanotaan, että köyhille siunaantuu kirppuja ja lapsia, ts. kurjuus ja elämä tulevat jatkumaan loppumattomiin. Ja miten? Eräässä toisessa kertomuksessa vaimo istuu miehensä sairasuoteen ääressä ompele-massa tälle kuolinpaitaa. Hän synnyttää lapsen, uuden elämän, samoina hetkinä kun kuolema vieraillee talossa. Elämä alkaa yhä alusta ja jatkuu.

Kun Tammsaaren laaja kertomus Vanhat ja nuoret oli kevättalvella v. 1903 ilmestynyt, tekijä pääsi samana keväänä 25-vuotiaana ylioppilaaksi. Hänen koulunkäyntinsä oli ollut hidasta, se keskeytyi useita kertoja pariksikin vuodeksi kerrallaan kotitalon töiden ja varojen puutteen vuoksi. Henkisesti sitkeä ja ruumiillisesti heikko Tammsaare oli päässyt vasta 20-vuotiaana naapurinisännän kaurakuorman päällä Tarttoon oppikouluun. Koti oli uhrannut lahjakkaan nuorukaisen kouluttamiseen enemmän kuin olisi ollut varaakaan ja toivoi hänestä pappia. Koulussa, joka oli osittain sisäoppilaitos, hän oli palvellut toisten herättäjänä, ovenvartijana ja pöydänkattajana, jonka kömpelöissä käsissä kupinkorvat särkyivät. Hän oli käyttänyt halpoja ruskeita housuja, joita juutalaiskauppiaat möivät torilla kaupungin katutyöläisille ja Peipsin lotjain kuljettajille. Lämpimänä aikana hän oli kulkenut kaupungissa-kin paljain jaloin. Tammsaare oli kadottanut isän kodista perityn uskon Jumalaan. Pääasia kuitenkin oli, että hän oli saanut opiskella ja perehtyä ennen kaikkea saksalaisiin ja venäläisiin klassikoihin. Varsinkin Gogolin maalaiskuvaus ja Dostojevskin syvälinen ihmiskuvaus olivat lähtemättöminä piirtyneet hänen tietoisuuteensa.

Ylioppilaaksi tultuaan Tammsaare, silloin vielä nimeltään Anton Hansen, ei kuitenkaan heti päässyt yliopistolukujensa alkuun, vaan toimi ensin neljä vuotta sanomalehti Teatajan toimituksessa Tallinnassa, mistä hän seurasi — toisin kuin useat muut virolaiset kirjailijat — syrjästäkatsojana vallan-kumouksen ja kansannousun epäonnistumista v. 1905. Silloin oli jo selvästi ilmennyt hänen synnynnäinen journalistin kykynsä; tarvittaessa hän pystyi ohentamaan vakavimmankin aiheen lehtitekstiksi, kuten hän sitten melkein koko elämänsä tekikin.

Vuonna 1907 Tammsaare vihdoin 29-vuotiaana omien säästöjensä ja pienen lainan turvin saattoi ryhtyä opiskelemaan yliopistossa. Hän valitsi aineekseen lakitieteen eikä esimerkiksi estetiikkaa tai kielitiedettä, mutta seurasi koko ajan myös joitakin luonnontieteiden luentoja ja opiskeli vieraita kieliä. Ajatus teologian opiskelusta oli jo koulussa osoittautunut hänelle mahdottomaksi. Yleensäkin hän näytti syntymästään asti olleen määrätty yhtä paljon ajatteli-jaksi ja tutkijaksi kuin kuvaajaksi. Siitä todistavat jo hänen leptosominen ruumiinrakenteensa samoin kuin hänen täsmällisen selvä käsialansakin.

Vuosisatamme ensimmäisellä kymmenellä Noor-Eestin koulukunta eli voimakauttaan ja erakkoluonteinen Tammsaarekin liittyi siihen joksikin ajaksi. Näinä vuosina hän kirjoitti kaupunkilaisaiheiset novelliromaaninsa,

jotka merkitsivät virolaiselle kirjallisuudelle uutta aluevaltausta. Niissä on esillä uusi toimintaympäristö, kaupunki, vaikka impressionistisen dogmin mukaan tarkempi ympäristönkuvaus niistä puuttuukin, samoin kuin uusi sielunelämä, oikeammin rakkauspsykologinen puoli silloisen ylioppilasnuorison sielunelämästä. Näissä kaupunkilaisaiheisissa novelliromaaneissa todellisuuden tajuaminen ja älyn probleemit ovat muuttuneet paljon henkilökohtaisemmiksi kuin kyläkertomuksissa. Ei voi välttyä ajattelemasta, että näiden ylioppilasnovellien henkilöt, joiden ainoa toimettomuus verhoutuu heidän keskustelujensa vuolauteen — puheet ovat heille tekojen korviketta —, ovat kirjailijan oman senaikaisen olemuksen heijastumia ja että hänen oma persoonallisuutensa monin tavoin kuvastuu heidän älykkäissä viisasteluissaan kuten heidän heikkohermoisuudessaankin, heidän varhaisessa sivistysväsymyksessään, heidän juurettomuudessaan. Näissä kaupunkilaisaiheisissa novelliromaaneissa on paljon kyynisyyttä, skeptistä, naurua ja ivaa. Ilmeisesti kirjailijan tarkoituksena on ollut osoittaa, miten kaupunkilaiskulttuuri ja -elämäntavat ovat auttaneet vapauttamaan nuoruuden viettielämää mutta eivät voi opastaa järkeä ohjaamaan ja hallitsemaan sitä.

Tammsaare sanoo: »Intellektuaalinen kulttuuri vapauttaa ihmisen tyhmyydestä, mutta tekee hänet samalla kovasydämiseksi egoistiksi ja kuolettaa hänessä ihmistenvälisen yhteistunteen ja luonnollisen rakastamisen kyvyn.» Näissä teoksissa nuoret ylioppilaat ovat irrallisia »psykologisia yksiköitä», miltei yhteiskuntaan tai kansaan kuulumattomia. Vaikka he ovat maaseudulta lähtöisin, heiltä ovat kuitenkin katkenneet kaikki siteet siihen ja myös kotiin, sillä enää ainoastaan »villasukat ja muona» yhdistävät heidät entiseen. He potevat elämäkatsomuksensa kypsymättömyyttä ja elämäntyhjiyttä, millä he piinaavat itseään ja muita. Menestyviltä todellisuuden kova koura pyyhkäisee aikanaan kaikki elämälle vieraat pohdinnat. Täten joku nuorukainen, joka on koko ajan etsinyt itseään, löytää aivan kuin vahingossa muut ihmiset, ja joku nuori nainen, joka on etsinyt muita — ja polttanut siipensä —, löytää oman itsensä, jolloin elämänote lujittuu ja levottomuus tyyntyy. Kaikissa tapauksissa: ihminen syntyy tuskasta — inimene sünnib valust —, ja hänen elämässään vallitsee loppujen lopuksi aivan päinvastainen logiikka kuin hänen ajattelussaan. Monesti tuntuu, että järkitotuuden on suorastaan tuhouduttava, jotta elinvoimainen vaistototuus voisi elää.

Mainituissa teoksissa Tammsaare käyttää paljon myöhemmän tuotantonsa ja totuudenetsintänsä päävälikkapaletta, paradoksia. Biologinen totuus paljastuu helpoimmin paradokseina, ja sen vertauskuvana tulee Tammsaaren teoksiin naistyoppi, joka »ei ajattele, mutta panee ajattelemaan», joka »puhuu kuin lapsi mutta jota kuunnellaan kuin filosofia». Biologisen elämän tärkein osa on se paradoksaalinen voima, jota kutsutaan rakkaudeksi. Se luo tuskan ja kuoleman myötävaikutuksella, sen olemuskin on »tuskaa, murhetta ja

kuolemaa, mutta samalla se kuitenkin on myös hurmiota, onnea ja elämää». Paradoksaalisen totuuden- ja rakkaudenfilosofian kehittäminen ja syventäminen on monessa Tammsaaren seuraavassa teoksessa pääsisältönä.

Valmistautuessaan lopputenttiin Tammsaare sairastui v. 1911 vaikeaan keuhkotautiin. Lääkärin määräyksestä hän toivuttuaan pahimmasta matkusti etelään, Kaukasiaan, jossa hän vietti parantolassa ja virolaisessa siirtokunnassa lähes puolitoista vuotta. Kun suomalainen haastattelija, kirjailija Elsa Heporauta, kaksi ja puoli vuosikymmentä myöhemmin tiedusteli kirjailijalta hänen voimakkaimpia elämyksiään, sai hän vastaukseksi: »Äitini ruumisarkun näkeminen kerran koulusta kotiin tultuani sekä vuosia myöhemmin lääkäriäni sanat ennen minulle tehtävää leikkausta: Tästä selviää tavallisesti vain 2 % leikatuista.»

Palattuaan tältä ulkomaanmatkalta, joka jäi hänen ainoakseen, sillä hänelle useaksi kuukaudeksi varattu työstipendi Suomeen jäi käyttämättä talvisodan puhkeamisen ja seuraavana vuonna tapahtuneen kuoleman vuoksi, Tammsaare oli lähes seitsemän vuotta veljensä luona yksinäisellä Koitjärve-nimisellä paikkakunnalla. Aluksi hän ei kirjoittanut lainkaan, vaan sikäli kuin jaksoi samoili metsissä, soitteli viuluun, jatkoi kielten opiskelua ja kirjallisuuden lukemista. Cervantesin teosten sanotaan tällöin vapauttaneen hänen huumorinsa ja yhdessä Homeroksen eposparin kanssa opettaneen hänelle kertomistaidon järjestystä ja suurpiirteisyyttä. Shakespearen draamat taas olivat jo aiemmin opastaneet häntä dialogin käytön salaisuuksiin luonteiden kuvauksen keinona romaanissakin. Niinpä esimerkiksi viisiosaisen Töde ja Öigus -romaanin 2 420 sivun tekstistä on 1 240 sivua eli 52 % suoraa puhetta, dialogia ja monologia.

Ensimmäisen maailmansodan loppuaikoina Tammsaare kirjoitti tunnelmallisen parantolaelämän kuvauksen Vivahteita ja sen jälkeen novelliromaanin Kärpänen, joka on monessakin mielessä merkittävä teos hänen tuotannossaan. Siinä esiintyy kirjailijan naisihanne, runsaudensarvi Tiksi, äidillinen nainen kuten Juudit samannimisessä draamassa. Siinä Tammsaare ensimmäistä kertaa tajuaa »biologisen totuutensa» uudella tavalla, nimittäin elämisen ilona. Teos on myös täynnä heleitä luonnonnäkymiä, joiden kirjokudos levittäytyy eteemme aivan erilaisena kuin Gustav Suitsin nelisen vuotta aiemmin ilmestyneen Tuulemaan synkät suo- ja sumunäkymät. Siltä osin teos on vastalause huomattavalle runokokoelmalle.

Viron itsenäistymisen aikoina v. 1918 Tammsaare oli tervehtyneenä asetunut vapaaksi kirjailijaksi maan pääkaupunkiin. Pari vuotta myöhemmin hän oli perustanut perheen, joka sitten — myöhemmin nelihenkisenä — asui seuraavat kaksikymmentä vuotta Tallinnan hiljaisimmassa osassa Kölerin ja Koidulan katujen kulmauksessa, pihan perällä vanhanaikaisessa puiden ympäröimässä talossa. Täällä kirjailija yksinkertaisen kirjoituspöytänsä

ääressä täytti arkki arkin jälkeen ruudullista paperia erityistä inspiaraatiota odottamatta. Hän työskenteli kokonaan taiteelleen antautuneena ja muista persoonallisista tavoitteista erityisesti välittämättä. Koko maata kiinnostanut kansalaisjuhla hänen 60-vuotispäivänään 1938 tai hänen patsaansa paljastaminen jo sitä ennen hänen kotipaikkakunnallaan Albussa, jossa valtiovalta, yliopistopiirit ja paikallinen väestö juhlivat suurta kirjailijaa, eivät liikuttaneet Tammsaarea itseään.

Tammsaaren entistetyssä talossa on avattu hänen satavuotispäivänään täydellisesti sisustettu kotimuseo ja Tallinaan on pystytetty Tammsaaren monumentti, tällä kertaa siis kaupunkiin, jossa hän asui suurimman osan elämästään luovana kirjailijana ja jossa hänen mittavimmat teoksensa ovat syntyneet. Kirjailijan syntymäkodissa Albussa on toiminut jo vuodesta 1958 A. H. Tammsaaren kotimuseo.

A. H. Tammsaaren teosten perusaiheet saattoivat juontua kaukaa lapsuudesta ja henkilökohtaisista elämyksistä mutta myös kuullusta ja luetusta. Erinomaisen hyvä virike oli musiikki, laulu, viulunsoitto, orkesteri, mutta pääasiassa hänen luomisvirettään kiihotti sittenkin elämä itse värikkäässä moninaisuudessaan, »minkä muuten huomaa parhaimmin silloin, kun pysyttelee siitä syrjässä, kuten minä olen ollut» — on kirjailija kertonut. Elävää elämää hän tutki mm. Tallinnan torilla, jonne hän kulki muutaman kerran viikossa tekemään talousostoksia mutta myös vain katselemaan maalaiskasvoja, kuuntelemaan hänelle mieluisaa pohjoisvirolaista puheenpartta, hengittämään maalaishajua.

Romaani Korpiojan isäntä on edustava näyte Tammsaaren psykologisesta realismista. Tässä teoksessa kirjailija kaupunkilaisaiheisten novelliromaaninsa jälkeen palasi talonpoikaisten kotimuistojensa pariin ja hyvin tuntemansa laaja-alaisen maalaismiljöön detaljirikkauden keskelle. Hän kirjoitti sen varhaisina aamutunteina kolmen kesäisen viikon aikana, ja sen lehdille on siirtynyt koko joukko todellisuuden piirteitä syrjäisen maaseudun elämästä ja oloista, joissa kirjailija vietti kesäänsä. Alkuaihe kuitenkin oli syntynyt kirjailijan mielessä aivan toisella paikkakunnalla jo kymmenisen vuotta aiemmin. Eräällä kävelyretkellään hän oli havainnut metsäaukean laidassa havupuiden välissä huojuvan punaisen vaahteran. Yhtäkkiä oli romaanin lopputapahtuma muovautunut hänen mieleensä ja hän oli merkinnyt sen muistikirjaansa: »Koira ulvoo, nainen itkee ja lapsi istuu punaisten puolukoiden keskellä. Mies loikoo mykkänä ja kylmänä; hän on kuollut.»

Viittaileva ja näennäisesti aivan satunnaisia seikkoja yhdistelevä kertomis tapa, josta tietoisien ajattelun takaa kuultaa piilotajunnan voimakas mukanaolo, aiheuttaa sen, että tämä varsin realistiselle pohjalle rakentuva romaani kohooa jokapäiväisyyttä korkeammalle ja huokuu traagista kohtalonomaisuutta. Katkun Villu ja Korpiojan Anna ovat ajattomat rakastavaiset keskellä

virolaista maaseutua; Kuusikon Eevi on niitä Tammsaaren naisia, joilla on pyhimyksen piirteitä. Katku-Villun sielunelämän olemus jää lopullisesti tiedostamattomaksi, hän ajautuu itsemurhaan, Korpiojan Anna tavoittelee turhaan henkilökohtaista onneaan. Kuitenkaan teos ei ole järin pessimistinen, sillä siinä liikutaan sittenkin varsin elinvoimaisella pohjalla, luontoa lähellä olevan talonpoikaisväestön keskuudessa, joka, vaikka onkin tylyä, itsepäistä, kehittymätöntä ja epäuskoista, on sittenkin elämään suuntautuvaa ja työtä rakastavaa ihmisainesta. Työn eetos ja rakkaus maahan onkin sitä kaikkein suurinta ja myös virolaisinta elämänviisautta, mitä Tammsaare teoksissaan on julistanut. Romaanin lopussa isätön Pikku-Villu, mökin lapsi, tulevaisuus, lähtee juoksemaan suuren rappiotilan lattialla ja muuttaa talon koko elämän pelkällä olemassaolollaan.

Tammsaaren seuraava teos, *Tõde ja Õigus* -romaanin 1. osa, ilmestyi v. 1926. Sen suomennos⁵ ilmestyi v. 1932 samanaikaisesti Sillanpään Miehen tien kanssa. Joulukirjallisuuden katsauksessa Unto Seppänen arvosteli näitä teoksia yhdessä: »Miehen tie on puhtainta muunnettua kansanlaulua, mitä kirjallisuudessamme on.» Tammsaaren teosta hän puolestaan esitteli: »Ja sitten nostan eteeni teoksen, jonka haluaisin ottaa kainalooni (huom. 605 sivua) ja lähteä se kerallani vieraisille kaikkien kirjailijoittemme luo, Sillanpäästä alkaen. Lukekaa, miettikää tämä romaani! Nähkää sen ihmeellisen yksinkertaisuuden lumous. Sen ihmiskohtaloitten patsasmainen ylhyys ja monumentaalisuus, sielunelämän kuvauksen pettämätön varmuus ja hienous ovat suuri oppisali kenelle hyvänsä. Tämä romaani, jossa taiteen lumous on tehnyt yksinkertaisuudesta, köyhydestä ja alkuperäisyydestä ihmeellisen maailman ja jossa aivan lapsellinen kerronnan hartaus ja tarkkanäköisyys herkistää elämän, on parhainta, mitä pohjoismainen talonpoikaiskuvaus on synnyttänyt.»

Tõde ja õigus, Viron kansallisromaanin — kansallisromaanin samoin perustein kuin Seitsemän veljestä on Suomen kansallisromaanin — on suurromaanin jo ulkonaisiltakin mitoiltaan, sillä sen viiden osan muodostama kokonaisuus on kahdeksan tavallisen romaanin laajuinen (2 420 sivua, yli 4 milj. kirjainta!). Ajallisesti teos käsittää puoli vuosisataa (1875—1925). Se kuvaa maalaiselämää Pohjois-Virossa, kouluelämää ja virolaisen pikkuporvariston oloja Tartossa, vallankumousaikoja v. 1905 sekä yhä moninaistuvia elämänmuotoja Tallinnassa 1920-luvun puoliväliin saakka ja siirtyy sieltä takaisin maaseudulle. Henkilöhahmoja, sellaisia, jotka tajuamme eläviksi ihmisiksi,

⁵ Tammsaaren laajasta tuotannosta on suomeksi ilmestynyt: Merkkipäivä. Kert. Suom. Elsa Enäjärvi, kokoelmassa Ihmisen varjo. Porvoo 1924; Korpiojan isäntä. Rom. Suom. Ida Grünthal. Porvoo 1929; Totuus ja Oikeus I. Rom. Suom. Erkki Reijonen. Porvoo 1932; Totuus ja Oikeus V. Rom. Suom. Erkki Reijonen. Porvoo 1935; Hornanperän uusi paholainen. Rom. Suom. Aino Kaasinen. Helsinki 1964. Lisäksi on suomennettu pari miniatyyriä viron kielen oppikirjaan ja Ylioppilaslehteen.

on teoksessa n. 200: talonpoikia, maalaisemäntiä, mökkiläisiä, koululaisia, opettajia, käsityöläisiä, ylioppilaita, liike- ja sanomalehtimiehiä; vanhoja, nuoria ja lapsia — sanalla sanoen ihmisiä, jotka usein ovat psykologisesti toistensa vastakohtia. Psykologisesti teos on luja kokonaisuus, sillä sen alussa solmitut henkilösuhteet vaikuttavat läpi koko teoksen. Kirjailija itse on lyhyessä tiivistelmässä hahmottanut teoksensa pohjakaavion seuraavasti: ensimmäisessä osassa ihminen taistelee maan kanssa, toisessa hän käy uskonkamppailua, kolmannessa hän on yhteiskunnan, neljännessä rakkauden puristuksessa, viidennessä hän luopuu ahdistavista kysymyksistä ja taistelusta vaan ei työstä ja totuuden etsinnästä. Näihin voitaisiin kustakin osasta poimia vielä runsaasti muitakin johtajatuksia. Mainitsen kuitenkin ainoastaan sen, että kirjailija läpi koko teoksensa korostaa lähellä luontoa olevan yksinkertaisen elämän arvoa ja työn eetosta, johon hän yhdistää tahdon, rakkauden ja persoonallisuuden käsitteet.

Totuus ja oikeus -romaanin neljättä osaa on nimitetty myös »hermojen kirjaksi». Se on kireä avioliittodraama, taustanaan paikoittain sapekkeaan ivallisesti kuvattu sivistyneistön ja äkkirikikkaiden elämänmiljöö nuoren tasavallan pääkaupungissa. Tässä toistuvat kirjailijan impressionistisen kauden tuotannon monet piirteet, ja hänen asteikkonsa ulottuu tässäkin kirpeimmästä satiirista herkipään sielunerittelyyn. Itsenäisen mutta sittenkin miehen määräävää otetta kaipaavan naisen psykologia on entistä verrattomasti hienompaa, elävämpää, yksityiskohtaisempaa ja myös traagisempaa.

Rakkauspsykologia ja avioliiton ongelmat ovat esillä kahdessa seuraavassa Tammsaaren teoksessa, *Elämä ja rakkaus* sekä *Minä rakastin saksalaista*. Nautinnonhimo ja turmeltuneisuus, kompleksit ja ennakkoluulot, uhrautuvan ja vastuuttoman rakkauden keskinäinen suhde, aina tyydyttämätön onnen tarve — näistä aineksista ei synny sopusointua ja idylliä, vaan pettymystä ja tuhoa. Traagisen elämäntunnon riitasoinnut kuuluvat voimakkaina näissä teoksissa. »Onni ei milloinkaan voi olla täydellinen, sillä sitä on maailmassa yhtä vähän kuin iloakin, niin että toisen onni on toisen onnettomuus ja toisen ilo koituu toisen murheeksi» — avioliitossakin. Paradoksaalisuus ja iva ovat kyllä aina kirjailijan ulottuvilla, mutta usein ne väistyvät ja niiden takaa paljastuu paljon humaania inhimillisyyttä. Myötätunto ja sääli ehkä ovatkin kirjailijan perustunteita. »Silmieni ohitse kulkevat usko, tiede, oikeus, rakkaus, hurskaus, kunnia, isänmaa, veljeys, valtio, velvollisuus, kirkko, seurapiiri jne. jne., ja kaikkialla pohdiskeleva ajatus havaitsee jotakin aivan muuta kuin yhteiskunta olettaa tai käskää. Ja olevan ja oletettavan vastakohtaisuus pakottaa nauramaan, joskus purevasti, enimmäkseen kuitenkin myötätuntoisesti, jopa säälien, sillä ihmiskunnan jumalista ainoa, joka pysyy, on osanotto.»

Tammsaare on kirjoittanut kaksi näytelmää, joista varhaisempi on raamatunaiheinen *Juudit*. Hänen toisen näytelmänsä *Kuningasta paleltaa tar-*

koitusta ja siihen sisältyviä ajatuksia on tulkittu eri tavoin. Kirjailijan oma lyhyt selitys sisältyy erääseen kirjeeseen, jossa hän sanoo: »Näytelmä ei ole tarkoitettu Viron olojen heijastukseksi, vaan pilkaksi ja nauruksi Euroopan suurvaltojen (Venäjän, Saksan, Italian) fuhrertumin johdosta. Ei voi välttää sitä, että Virokin saa oman osansa nälvimisestä.» (Tammsaaren kirje A. Pranspillille 7. 2. 1937, Tulimuld 1/1965.)

Tammsaaren viimeinen, v. 1939 ilmestynyt teos Hornanperän uusi paholainen on ikään kuin myytilksi kehittynyt tiivistelmä hänen skeptisestä elämännäkemyksestään ja kulttuurikritiikistään. Aiheena on rikkaan ja köyhän välinen ristiriita. Kansantarinain Kaval-Ants on harhautuneen kulttuurin vertauskuva ja edustaa samalla viekasta ja sydämetöntä sivistystä. Vanapagan edustaa köyhyyttä, luonnonläheistä, vitaalista elämää, suurta ruumiillista voimaa, kehittymätöntä älyä, villeyttä kiihotuksen hetkellä, mutta myös sydämen vilpittömyyttä ja uskonnollisen lunastuksen kaipuuta. Hän on yksinkertainen vaisto-olento, joka on saatettu täydelliseen orjuuteen. Lopulta hän panee verisesti vastaan. Täten henkinen väkivalta kutsuu esiin ruumiillisen vastaväkivallan, jonka seurauksena on tuho. Vanapaganan pieni tyttöriepu on taas ainoa, joka säästyy. »Elämä alkaa alusta» on tässäkin surumielisesti hymyilevän filosofin resignoitunut elämänviisaus, hänen luomiskautensa lopussa sama kuin sen alussa.

Tammsaaren runsassisältöisten teosten välähtelevistä ajatuskuteista on yleensäkin työlästä erottaa eheitä kokonaisia säikeitä. Hänen teoksensahan ovat monipohjaisia, ja niihin näyttää kätkeytyvän yhä uusia taustoja ja näköaloja, jotka herättävät lukijassa levottomuutta ja panevat arvailemaan reaalisien toiminnan taakse peittyvää symboliikkaa. Ehkä juuri siksi hän onkin syvämielteisimpiä ja tyhjentyttömimpiä virolaisia kirjailijoita, probleemien asettaja, monenlaisten taidetta, moraalialia, kasvatusta, yhteiskuntarakennetta, rotuoppia, politiikkaa ja kansallisuutta koskevien ajatusten herättäjä. Useimmat Tammsaaren teosten henkilöt ovat totuuden etsijöitä, mietiskelijöitä ja epäilijöitä kuten kirjailija itsekkin. Totuuden ja oikeuden motiivilla on merkittävä sija hänen pääteoksissaan. Mikä sitten on tammsaarelainen totuus?

On monta totuutta. Yksi on se, että maa on voimakkaampi kuin ihminen, että vaisto on voimakkaampi ja elinvoimaisempi kuin äly, että ihmisen on työllään lunastettava jok'ikinen edistyksen askel, että elämän realiteetit tulevat aina ja kaikkialla tuottamaan ihmiselle pettymyksiä. Näihin ja moniin muihin tosiasioihin ihmisen on alistuttava — ja silti hänen on elämässä ponnistettava eteenpäin. Resignaatio ei Tammsaaren mukaan ole negatiivinen tunne vaan tavallaan viisauden alku.

Vaikka Tammsaaren tuotanto käsittääkin ainoastaan virolaisia aiheita, hän kuuluu syvimältä olemukseltaan ja aatesisällöltään sotaa edeltävään

länsimaiseen kirjallisuuteen. Hänen tuotantonsa nimenomaan eurooppalaisena taustana ovat Henri Bergson ja tämän intuitiofilosofia sekä Freudin ja Jungin psykoanalyysi. Sitä paitsi hänen tuotannollaan on monia yhtymäkohtia Hamsunin, Gidin, Lawrencen ja Sillanpään sekä itse Virossa Hugo Raudsepan teoksiin.

Kansansa kirjallisuuden klassikoksi kasvaneen kirjailijan elävästä ja yhä uusina painoksina leviävästä tuotannosta on tullut muille kielille kääntämisen ja kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen kohde. Hänen teoksistaan 19 on käännetty kaikkiaan 14 kielelle,⁶ monilukuisia tutkielmia, esseitä, artikkeleita ja analyyseja on julkaistu aikakauskirjoissa ja sanomalehdissä kirjailijan merkkipäivinä, jonkin teoksen uusintapainoksen ilmestymisen johdosta ja muulloinkin. Metodisia ja bibliografisia aineksia on julkaistu useita vihkoja (ainakin 1967 ja 1977), vähintään 6 monografista kirjaa⁷ ja ainakin kaksi matkaopasta.⁸ Tammsaaren nuoruuden maille on ilmestynyt. Eri tahoilla on julkaistu ja tullaan julkaisemaan muistelmia Tammsaaresta, mutta vasta viime aikoina on tullut esille kirjailijan persoonallisuutta, työtapoja ja hänen teostensa kääntämisen ja kustantamisen vaikeuksia valaisevaa kirjeenvaihtoa. Tiedossa oli hänen kirjeenvaihtonsa Amerikassa asuvan toimittajan ja kääntäjän Andres Pranspillin kanssa; näistä 17 kirjeestä Bernard Kangro julkaisi yhden (Tulimuld 3/1954), sitten yleiskatsauksen koko tästä kirjeenvaihdosta samana vuonna (Tammsaare kirjad Amerikasse, Tulimuld 5/1954) ja vihdoinkin vielä 3 kirjettä yksitoista vuotta myöhemmin (Tulimuld 1/1965).

Vasta jokin aika sitten avautui tutkijoille vapaa pääsy Suomen ensimmäisen Viron-lähettilään, maisteri Erkki Reijosen ja Tammsaaren välisen kirjeenvaihdon pariin, jota säilytetään Reijosen arkiston kansioissa Valtionarkistossa. Sen rikkaan kirjallisen aarteen olemassaolosta tiesivät oikeastaan vain perheenjäsenet. Tosin kirjailija Valev Uibopuu — perheenjäsenenä hänkin — oli tutustunut kirjeenvaihtoon jo v. 1947 ja julkaissut selostuksen A. H. Tammsaare ja Suomi (Valvoja 8—9/1947). Artikkelin jäi silloin jokseenkin vaille huomiota. 22 vuotta myöhemmin, jolloin maisteri Reijosen arkisto oli yhä kiinni, Valev Uibopuu julkaisi Tulimuld-lehdessä pitkän artikkelin, jossa hän mm. siteerasi molempien osapuolten kirjeitä, joita n.

⁶ Kielet ovat lätti, venäjä, ranska, suomi, hollanti, saksa, tšekki, unkari, ruotsi, slovakki, puola, liettua, kasakki, esperanto. Kolmelle edellä mainituista kielistä on käännetty Tõde ja Oigus -romaanin kaikki 5 osaa. Englanniksi Tammsaarea ei tietävästi ole käännetty.

⁷ Aino Kallas, ks. edeltä; Marta Sillaots, A. H. Tammsaare looming. Tartu 1927; Karl Mihkla, A. H. Tammsaare elutee ja looming. Tartu 1938; Leenu Siimisker, A. H. Tammsaare (lühimonograafia). Tallinn 1962; Heino Puhvel, Tammsaare elu ja loomingu varasem periood (1878—1922). Tallinn 1966; Leho Lumiste, Vargamäe Anton, biograafiline jutustus. Toronto 1968.

⁸ Erik Teder, Tammsaare noorusmail. Tallinn 1974; Ilmar Sikemäe, Kirjad Vargamäelt. Tallinn 1962.

12 vuoden ajalta on yhteensä 100, ja korosti kirjeiden suurta kulttuurihistoriallista merkitystä (Tammsaare üle piiri, Tulimuld 4/1969).

Erkki Reijonen, viraltaan diplomaatti, harrastuksiltaan monipuolinen kielimies, oli Suomen ja Viron suhteiden uranuurtaja. Hän käänsi 1930-luvulla Tammsaaren Totuus ja Oikeus -romaanin 2 osaa suomeksi. Hän käytti oman täydellisen viron kielen taitonsa lisäksi rinnan Lönnotin ja Wiedemannin suuria sanakirjoja, tiedusteli sanojen selityksiä kirjailijalta itseltään ja väitteli kustantajan kielentarkastajain kanssa kielenkäytöstä. Yhteistyössä näkyy syntyneen kunnioituksen ja läheisen ystävyyden suhde kahden ankaran työmiehen, kirjailijan ja hänen kääntäjänsä välille.

A. H. Tammsaaren laaja tuotanto tarjoaa yhä monipuolisia ja aivan uusienkin aiheita kirjallisuuden, kielen, psykologian ja kenties vielä monien muidenkin alojen tutkijoille.

A. H. Tammsaaren teokset:

- 1) Naturalistis-realistiset kyläelämän kuvaukset:
Kaks paari ja üksainus. 1902.
Vanad ja noored. 1903.
Uurimisel. 1907.
Raha-auk. 1907.
- 2) Impressionistiset kaupunkilaisromaanit:
Pikad sammud. 1908.
Noored hinged. 1909.
Üle piiri. 1910.
Kärbes. 1917.
Varjundid. 1917.
- 3) Allegoriset lastukokoelmat ja romaani:
Poiss ja liblik. 1915.
Pöialpoiss. 1923.
Pörgupõhja uus vanapagan. Rom. 1939.
- 4) Näytelmät:
Juudit. 1921.
Kuningal on kül. 1936.
- 5) Uusrealistiset romaanit:
Kõrboja peremees. 1922.
Tõde ja õigus I—V. 1926—1933.
Elu ja armastus. 1934.
Ma armastasin sakslast. 1935.
- 6) Pakina- ja esseekokoelmat:
Keelst ja luulest. 1915.
Sõjamõtted. 1919.
Sic transit. 1924.
Hiina ja hiinlane. 1938.
- 7) Käännöksiä.

A. H. Tammsaare centenary

Eeva Niinivaara

The year 1978 in Estonia is dedicated to Tammsaare and not without reason: A. H. Tammsaare (1878—1940), one of the great figures of Estonian literature, is among the most profound and inexhaustible European writers of the early twentieth century. In portraying his era, he covers topics ranging from Estonian country life to urbanization, but he is equally at home amongst universal human themes. His perceptive character analysis and social criticism is complemented by his role as proponent of life in harmony with nature and the work ethic. His production is abundant and varied; the world of his perceptions and thoughts so deep and complex that any attempt at a general evaluation remains perforce superficial. His career spanned forty years, beginning with newspaper accounts of country life and culminating in the social-allegorical novel.

In expounding on the problems posed to him by the realities of life and the workings of the human mind, Tammsaare made use of many forms: the sketch, short story, miniature, aforism, causerie, drama, and, above all, the novel. The paradox belongs to his literary repertoire, as do humor, observation of nature, and the expressive use of the vernacular. Most of the characters in Tammsaare's works are thinkers and skeptics; as a unifying theme, the motif of truth and justice runs through not only the epic 5-volume novel *Truth and Justice* (1926—1933) but all his works.

A. H. Tammsaare's works have been translated to date into fourteen languages. English is still — to the best of my knowledge — virgin territory, although during his lifetime, the author himself consistently sought international recognition for his work from precisely that quarter.

Osoite:

Address:

Lumikintie 4 C 158
SF-00820 Helsinki 82